

ПРОЦЕДУРИ БАНКРУТСТВА ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Рибальченко Олександр Віталійович

здобувач вищої освіти економіко-правового факультету
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

Науковий керівник: Добровольська Ніна Василівна

ORCID ID: 0000-0003-1933-8266

канд. юрид. наук, доцент кафедри адміністративного та господарського права
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

Анотація. У статті розглядаються основи та етапи процедури банкрутства фізичних осіб в Україні, визначені Кодексом України з процедур банкрутства, у порівнянні з європейськими підходами до регулювання цього питання. Аналізуються механізми захисту боржників, які передбачають реструктуризацію або ліквідацію боргів, а також досліджується вплив цих процедур на фінансове становище фізичних осіб та економічну стабільність країни. Особливу увагу приділено специфічним аспектам українського законодавства, в тому числі і в умовах воєнного стану. Окрім цього, порівняно особливості захисту прав боржників і кредиторів в Україні та країнах Європи. Стаття також висвітлює можливості вдосконалення українського законодавства з урахуванням європейського досвіду, зокрема перспективи адаптації кращих практик ЄС для полегшення умов реструктуризації боргів та запровадження соціальної підтримки боржників.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження процедур банкрутства фізичних осіб визначається необхідністю створення ефективної системи підтримки боржників, особливо в умовах економічної нестабільності. Аналіз українського законодавства у порівнянні з європейськими практиками дозволяє виявити прогалини та недоліки, а також адаптувати успішний досвід інших країн для покращення правової допомоги та соціального захисту громадян, що постають перед фінансовими труднощами.

Банкрутство фізичних осіб є складним правовим процесом, який потребує детальної регламентації, що дозволяє боржникам у стані неплатоспроможності вирішити фінансові проблеми через реструктуризацію або ліквідацію боргів. Це форма захисту як для

боржників, так і для кредиторів, яка забезпечує справедливий розподіл активів і надає можливість фінансового перезапуску тим, хто опинився у важкому економічному становищі, враховуючи події, які відбуваються в Україні сьогодні.

Метою роботи є дослідження та аналіз особливостей законодавчого регулювання банкрутства фізичних осіб у різних країнах Європи та порівняння їх з відповідною нормативною базою в Україні.

Основними завданнями є:

- З'ясувати підстави відкриття справи про банкрутство, її етапи та наслідки.
- Виявити основні відмінності та спільні риси між підходами до банкрутства фізичних осіб в Україні та європейських країнах.
- З'ясувати, які процедури є найбільш ефективними для захисту прав боржників та кредиторів.
- Оцінити можливість адаптації європейського досвіду в Україні з метою вдосконалення правових механізмів, що регулюють процедури банкрутства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процедура банкрутства фізичних осіб стала предметом численних наукових досліджень останніх років, які здебільшого зосереджуються на процесуальних та матеріальних нормах, що регламентують підстави її виникнення та етапи її проведення. Питання процедури банкрутства фізичних осіб у господарському праві розглядалися в працях таких відомих науковців як: І. А. Бутирська, С. В. Жуков, Т. Б. Вільчик, В. Д. Дерлюк, О. М. Бірюков, Р. В. Чумак, А. Енгельс та інших дослідників у галузі господарського права.

Виклад основного матеріалу. Процедура банкрутства фізичних осіб в Україні регулюється Кодексом України з процедур банкрутства (КУзПБ), який передбачає певні вимоги та стадії для розгляду справи про неплатоспроможність фізичної особи [5]. Дана процедура надає можливість громадянам, що не можуть сплатити свої борги, уникнути фінансової відповідальності через реструктуризацію або ліквідацію боргів. Така система дозволяє знизити соціальну напругу серед неплатоспроможних осіб і зберегти їх основні засоби існування, включаючи єдине житло. Зазначимо про основні положення Кодексу та ключові етапи процедур банкрутства фізичних осіб:

По-перше, процедура банкрутства може бути ініційована лише самим боржником, відповідно до частини 1 статті 116 КУзПБ, яка регулює

подання заяви про відкриття провадження. Заяву може подати особа, що не в змозі виконувати свої грошові зобов'язання або якщо існує загроза неплатоспроможності. Підставами для подання заяви є:

- Неможливість погашення більше ніж 50% щомісячних платежів за кредитними зобов'язаннями протягом двох місяців;
- Відсутність майна для стягнення, якщо виконавчі дії за законом «Про виконавче провадження» не виявили майно боржника;
- Інші обставини, що вказують на неможливість виконання грошових зобов'язань у майбутньому.

Для відкриття провадження необхідно подати декларацію про майновий стан боржника, що містить інформацію про його майно та зобов'язання (пункт 5 статті 116 КУзПБ).

По-друге, після відкриття провадження у справі про неплатоспроможність для фізичної особи доступні дві судові процедури, що описані в Кодексі:

Реструктуризація боргів (стаття 124 КУзПБ): метою є надання боржнику можливості поступово погашати свої борги без втрати основного майна. План реструктуризації може передбачати: відстрочку чи розстрочку платежів; зміну умов погашення боргів; прощення частини зобов'язань. Подання та затвердження плану реструктуризації передбачає подачу проекту суду, його погодження зі зборами кредиторів та остаточне затвердження господарським судом (стаття 126 КУзПБ).

Погашення боргів (стаття 130 КУзПБ): ця процедура вводиться, коли реструктуризація виявляється неможливою. У випадку визнання фізичної особи банкрутом її майно реалізується для задоволення вимог кредиторів. Арбітражний керуючий проводить інвентаризацію майна боржника, після чого воно включається до ліквідаційної маси, з якої задовольняються вимоги кредиторів. Згідно з частиною третьою статті 132 КУзПБ, суд може виключити з ліквідаційної маси майно, яке є життєво необхідним для боржника або членів його сім'ї.

По-третє, відповідно до статті 121 КУзПБ, з моменту відкриття провадження у справі про неплатоспроможність вводиться мораторій на задоволення вимог кредиторів. Це означає, що всі дії зі стягнення боргів призупиняються, що дозволяє боржнику зберегти стабільне матеріальне становище під час розгляду справи. Впровадження мораторію є обов'язковою процедурою та гарантує боржнику правовий захист від виконавчих дій стосовно його майна [1; 2].

По-четверте, якщо фізична особа виконує умови реструктуризації або успішно проходить процедуру погашення, господарський суд ухвалює рішення про звільнення від боргів (стаття 134 КУзПБ). Боржник звільняється від зобов'язань перед кредиторами, крім випадків: сплати аліментів; відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або каліцтвом; зобов'язань, що нерозривно пов'язані з особою боржника. Звільнення від боргів зменшує фінансовий тягар на боржника і дозволяє йому уникнути довгострокового тиску кредиторів. Проте, відповідно до статті 135 КУзПБ, особа, яка пройшла через процедуру банкрутства, протягом п'яти років зобов'язана повідомляти про цей факт перед укладенням кредитних договорів, а також не може мати статус бездоганної ділової репутації протягом трьох років після завершення процедур.

Також запровадження воєнного стану в Україні у 2022 році спричинило додаткові зміни у регулюванні процедур банкрутства фізичних осіб. У 2023 році законодавець полегшив доступ до процедур для боржників, зокрема, скасувавши авансування винагороди арбітражному керівнику на депозитний рахунок суду. Це дозволяє фізичним особам, які постраждали від військових дій, звільнитися від непосильних боргів, зберігши при цьому фінансову стійкість на час кризи. Проте зміни порушили питання про оплату праці арбітражних керівників, адже, за певних обставин, існує ризик невиконання договорів про розстрочку сплати винагороди, що може ускладнити подальше ведення справ про банкрутство [4].

Зазначимо про процедури банкрутства фізичних осіб у країнах Європи. Вони ґрунтуються на прагненні забезпечити громадянам, що опинилися у складному фінансовому становищі, можливість врегулювати боргові зобов'язання з мінімальними втратами для обох сторін. Європейська правова система пропонує рівні та доступні інструменти для виходу з кризових ситуацій, які передбачають як списання частини боргів, так і реструктуризацію залишкових зобов'язань, що дозволяє боржнику зберегти основні засоби для існування. Гармонізація цього законодавства між країнами ЄС підвищує загальну інвестиційну привабливість та стабільність регіону, водночас забезпечуючи правовий захист як боржників, так і кредиторів. Законодавство Європейського Союзу визначає ключові принципи регулювання банкрутства фізичних осіб. Принцип рівності забезпечує

недискримінаційний підхід до всіх учасників процесу - боржників і кредиторів. Принцип відкритості гарантує доступ до прозорих механізмів для розв'язання боргових питань. Законодавство також закріплює незалежність судових рішень від державного втручання та принцип ефективного сприяння розвитку ринкових відносин і свободи підприємництва. Ці принципи стали основою для численних нормативних актів ЄС.

Серед ключових правових документів у цій сфері варто виділити Регламент Європейського парламенту та Ради ЄС № 2015/848, який забезпечує правову базу для транскордонних процедур банкрутства та механізми для взаємного визнання рішень щодо банкрутства в країнах ЄС. Директива (ЄС) 2019/1023, відома як DoRI, спрямована на запровадження процедур превентивної реструктуризації боргів, особливо для захисту тих громадян, які можуть уникнути повного банкрутства завдяки певним правовим крокам. Директиви Ради Європи 80/987/ЄЕС та 2002/74/ЄС, своєю чергою, спрямовані на захист прав працівників у випадку банкрутства роботодавця, що включає збереження основних виплат на користь найманих осіб [2; 6].

Кожна країна Європи має свої особливості у практиці банкрутства. Так, у Німеччині діє Закон про банкрутство (*Insolvenzordnung, GIA*), що передбачає як ліквідаційні процедури, так і реструктуризацію боргів. Німецька практика орієнтована на збереження економічних можливостей боржника, дозволяючи йому виконати судом затверджений план і при цьому зберегти частину майна. Франція також забезпечує боржникам можливість пройти процедуру реструктуризації, яка дає змогу зменшити боргове навантаження і, якщо план виконано, уникнути повної ліквідації майна. У Великій Британії, попри вихід з ЄС, зберігається власна система управління фінансовою неспроможністю, де банкрутство й адміністративне управління дозволяють фізичним особам, що виконують затверджені плани реструктуризації, списати значну частину боргів.

Загалом, більшість країн Європи застосовує два основних підходи до банкрутства фізичних осіб. Ліквідаційна процедура дозволяє списати борги коштом продажу майна боржника. Водночас реструктуризація надає можливість уникнути ліквідації шляхом узгодження та виконання плану погашення боргів під контролем суду та кредиторів. Цей підхід гарантує збалансованість у відносинах між боржниками та кредиторами,

надаючи можливість громадянам, які постали перед фінансовими труднощами, розпочати життя з «чистого аркуша», а кредиторам - повернути частину коштів відповідно до можливостей боржника [2; 3].

Тобто процедури банкрутства фізичних осіб в Україні регулюються Кодексом України з процедур банкрутства (КУЗПБ), що визначає чіткі етапи від відкриття провадження до завершення справи. Процедура може бути ініційована лише самим боржником у разі фінансових труднощів, таких як неможливість погасити більше ніж 50% боргів. Основні процедури включають реструктуризацію, що дозволяє боржнику поступово сплачувати свої зобов'язання, та ліквідацію, під час якої майно боржника реалізується для задоволення вимог кредиторів. З моменту відкриття провадження вводиться мораторій на задоволення вимог кредиторів, що захищає боржника від виконавчих дій.

У країнах Європи існує подібна законодавча база, зокрема Регламент ЄС та Директиви, які забезпечують правовий захист боржників і кредиторів. Як і в Україні, у більшості європейських країн боржники можуть ініціювати процедуру банкрутства, яка передбачає можливість реструктуризації чи ліквідації боргів. Звільнення від боргів після виконання умов є поширеною практикою, проте країни мають свої специфічні механізми. Наприклад, у Німеччині та Франції акцент робиться на збереження економічних можливостей боржника, що дозволяє уникнути ліквідації його майна.

Особливістю України є те, що під час воєнного стану законодавство спростило доступ до процедур банкрутства, скасувавши авансування винагороди арбітражним керівником. Загалом, хоча в Україні та європейських країнах існують спільні риси в процедурах банкрутства, специфіка кожної юрисдикції визначає їхню ефективність і соціальні наслідки.

Також серед переваг української процедури банкрутства варто зазначити можливість реструктуризації боргів із запровадженням мораторію на вимоги кредиторів, що дає боржникам час на реорганізацію фінансових зобов'язань і можливість поступового відновлення платоспроможності. Процес є доступним завдяки чітко прописаним процедурам, що знижує ризик дискримінації боржників.

Водночас європейський досвід показує необхідність посилення правового захисту працівників у випадку банкрутства роботодавця та забезпечення більшої прозорості процедур для захисту всіх учасників. У

багатьох країнах ЄС існує система підтримки боржників, яка включає соціальні програми, консультації та допомогу в переговорах із кредиторами, що було б корисним для впровадження в Україні, особливо в умовах економічної нестабільності.

Список використаних джерел:

1. Бутирська І. А. Банкрутство фізичних осіб: проблеми теорії та практики. *Економіка та право*. 2021. № 1. С. 89–95.
2. Вільчик Т. Б. Інститут банкрутства в Україні та Німеччині. *Forum Prava*, 2023. №74(1). С. 6–1.
3. Енгельс А., Бірюков О., Чумак Р. Процедури банкрутства в Україні. Порівняльний аналіз (II) Липень 2019 - Серпень 2020. *Pravo-justice*. 79 с. Вилучено з: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5ff/c3b/b1d/5ffc3bb1d2c95028982223.pdf>
4. Жуков С. В. Банкрутство фізичних осіб: новітня судова практика та огляд змін законодавства. 2023. Вилучено з: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_presentation/Jukov_novitnia_praktika_fiz_osoby.pdf (дата звернення: 26.10.2024).
5. Кодекс України з процедур банкрутства : Кодекс України від 18.10.2018 № 2597-VIII : станом на 21 черв. 2024 р. Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 26.10.2024).
6. Report on the Treatment of the Insolvency of Natural Persons. Вилучено з: <https://documents1.worldbank.org/curated/fr/668381468331807627/pdf/771700WP0WB0In00Box377289B00PUBLIC0.pdf>